

**NYELVOKTATÁS „OSZTRÁKUL”:
EGY OSZTRÁK–MAGYAR SZÓTÁR LEHETŐSÉGEI**

**TEACHING 'AUSTRIAN':
THE POTENTIALS OF AN AUSTRIAN–HUNGARIAN,
HUNGARIAN–AUSTRIAN DICTIONARY¹**

KRISTON RENÁTA²

Jelen tanulmányban egy készülő osztrák–magyar, magyar–osztrák tanulószótár főbb szerkesztési alapelveit mutatom be. Kitérek a magyarországi kétnyelvű lexikográfia jelenlegi helyzetére – különösen az osztrák nyelvi változat szerepével kapcsolatban. Ezt követően kerül sor a tervezett szótár makro- és mikrostruktúrájának a bemutatására. A szótárszerkesztés során fontos szerepet kap majd a modern technológia alkalmazása is.

Kulcsszavak: lexikográfia, metalexikográfia, kétnyelvű tanulószótár, osztrák nyelvváltozat, szótárkritika

In the present paper, the main principles of compiling an Austrian–Hungarian, Hungarian–Austrian learner's dictionary in preparation are described. An overview is given about the current situation of bilingual lexicography in Hungary – especially with regard to the role of the Austrian variety of German. Next, the macro- and microstructure of the planned dictionary is presented. The use of modern technology is going to play an important role in the compilation of the dictionary.

Keywords: lexicography, metalexigraphy, bilingual learner's dictionary, Austrian variety of German, evaluation of dictionaries

BEVEZETÉS

A kétnyelvű általános nyelvi lexikográfiában magyar viszonylatban még soha nem kapott szerepet az osztrák nyelv ábrázolása. Ez a két ország történelmi-földrajzi-gazdasági-turisztikai kapcsolatrendszerét és a jelentős számú, Ausztriában élő magyart (2015-ben 54 939 fő) figyelembe véve rendkívül meglepő (www.statistik.at). Sokan ezt annak tulajdonítják, hogy csekély az eltérés a németországi német és az osztrák német között. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk az eddig rendelkezésre álló osztrák–román szótárat (LAZARESCU/SCHEURINGER 2007), szembetűnő, hogy a szótár terjedelmes, összesen 624

---

¹ “A bemutatott kutatómunka a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg”
“This research was carried out as part of the TAMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 project with support by the European Union, co-financed by the European Social Fund.”

² KRISTON Renáta
egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet
Német Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
renata.kriston@yahoo.com

oldal. Az Österreichisches Wörterbuch (2012), mely a teljes osztrák nyelvváltozatot reprezentálja, kb. 20 000 címszót tartalmaz.

A piacon megtalálható német–magyar, magyar–német szótárak tartalmazzák ugyan osztrák címszavakat (lásd *Marille*, *Matura*), viszont jellegükből adódóan nem térnek ki a németországi német és az osztrák német közötti eltérő jelentésstruktúrákra. Lásd *Bäckerei*, mely a németországi németben csak ‘pékség’-et, míg az osztrák németben a pékségen kívül ‘apróbb péksütemény’-t is jelent. Ebben az esetben a tervezett osztrák–magyar szótárban két jelentést kell feltüntetni a *Bäckerei* címszó alatt.

A német–magyar szótárak emellett teljesen figyelmen kívül hagyják az osztrák frazeologizmusokat. A készülő osztrák–magyar szótárban erre is nagy hangsúlyt fektetünk, elsősorban Peter Ernst (2006) munkáira támaszkodva. Ernst kutatócsoportja kb. 15 000 sztenderd nyelvi osztrák szólást gyűjtött össze, ebből egy 3000 címszavas szótárt terveznek kiadni (<https://germanistik.univie.ac.at/institut/projekte/woerterbuch-zur-oesterreichischen-phrasologie/>).

Az általunk tervezett szótár – ahogy a korábbiakban is utaltam rá – nem csupán az eltéréseket, hanem a teljes osztrák szókinccset fogja bemutatni, melyben jelentős számú, kb. 15 000 címszóval számolunk. Az osztrák címszavak mellett szerepet kapnak az osztrák frazeologizmusok is (kb. 1500 frazéma).

1. SZÓTÁRKRIKA, AVAGY EGY OSZTRÁK–MAGYAR SZÓTÁR SZÜKSÉGESSÉGE

Használói oldalról az eddig rendelkezésre álló német vonatkozású szótárak kritikájaként az fogalmazható meg: egy osztrák címszó utáni keresés akár többlépcsős folyamat is lehet. Vegyük például az *einsuren* szót, mely Ausztriában használatos. Nem található meg egyetlen német–magyar szótárban sem, így a használó kénytelen egy egynyelvű osztrák szótárban keresni. Az *einsuren* ekvivalenseként az Österreichisches Wörterbuch-ban az *einpökeln* szó van megadva. Ha nem ismeri a szótárhasználó az *einpökeln*-t, következő lépésként egy német–magyar szótárat kell kézbe vennie. A tervezett osztrák–magyar, magyar–osztrák szótárral egylépcsősé válhat a keresési folyamat, mellyel jelentősen ki lehet szolgálni a felhasználói igényeket. Amellett, hogy a felhasználó időt takarít meg, nem kell két szótárat megvásárolnia.

A másik kritikai észrevétel a magyarországi némettanításra vonatkozik. Az iskolai nyelvoktatás során gyakran teljesen háttérbe szorul az osztrák nyelvváltozat, olykor még említésre sem kerül. A nyelvtanuló többnyire Ausztriában szembesül azzal, hogy ott “másfajta” németet beszélnek. A tervezett szótár mind a tanárok, mind a diákok segítségére lehet, hiszen a szótári állományon kívül egyéb hasznos országismereti információkat is tartalmazni fog.

2. AZ OSZTRÁK–MAGYAR SZÓTÁR ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az osztrák–magyar, magyar–osztrák tanulószótár legfőbb újdonsága az anyanyelv – mely Ausztriában az “osztrák német” – támogatása. Eddig még nem jelent meg a teljes osztrák nyelvet reprezentáló kétnyelvű szótár. A fent említett osztrák–román szótár az eltérésekre korlátozódik, így a németországi német és az osztrák német különbözőségeit veszi számításba. Vagyis csak azokat a címszavakat tartalmazza, melyek Ausztriában használatosak, a mindkét nyelvváltozatban (német–német, osztrák–német) előforduló közös elemeket figyelmen kívül hagyja. A felhasználónak ez megkettőzi a feladatát: Az osztrák–román szótáron kívül szüksége van egy német–román szótárra is, ha Ausztriában szeretne boldogulni. A fenti lexikográfiai hiányosságra már a szótárhasználók is felfigyeltek: főként

Ausztáriában élő magyarok jelezték különböző fórumokon, hogy olyan kézikönyvre lenne szükségük, mely segít az osztrák nyelv elsajátításában. Ezzel szorosan összefügg a tervezett szótár célcsoportja, melyre a későbbiekben térek ki.

A szótárat felhasználóbarát szempontból egykötetesre tervezzük, melyben két rész kap szerepet: az első részben kiinduló nyelvként az osztrák, célnyelvként a magyar jelenik meg, a második részben fordítva: a kiinduló nyelv a magyar, a célnyelv pedig az osztrák lesz.

3. A TERVEZETT SZÓTÁR MAKROSTUKTÚRÁJA

A szótárszerkesztési munkálatok két részből tevődnek össze: elméleti és gyakorlati részből. Az elméleti fázisában kerül sor a konkrét célcsoport meghatározására, illetve a szerkesztési alapelvek (koncepció) és szerkesztési útmutató (szerkesztők részére) kidolgozására. A gyakorlati rész a szócikkek és a melléletek kidolgozásából áll. A szerkesztés további fázisában az okostechnológiai alkalmazások beépítésére törekszünk.

A felhasználóbarát szótárak szerkesztésénél elsődleges szempont a célcsoport és a szótártípus meghatározása. A célcsoport alapján lehet eldönteni, hogy milyen jellegű szótári adatokat fogunk megadni a tervezett szótárban. Jelen esetben a célcsoportot a magyar anyanyelvű felhasználók teszik ki, így számukra releváns adatokat fogunk szerepeltetni a szótárban (pl. rendhagyó ragozású igék jelölése stb.). Ennek megfelelően a rövidítések és egyéb adatok (pl. szófaj) is magyarul lesznek megadva. A szótár típusát tekintve általános kétnyelvű tanulószótár, melyben a nyelvtanulást ábrák, tematikus rajzok, nyelvtani infóablakok, hasznos információk segítik.

A szerkesztési alapelveknél a szótári makrostruktúra, mikrostruktúra és mediostruktúra részletes kidolgozására kerül sor elsőként az osztrák–magyar részben. Ezt követi majd a magyar–osztrák rész hármassztruktúrájának a meghatározása. Jelentősebb eltérések a két rész között (osztrák–magyar, magyar–osztrák) a makro-, illetve mikrostruktúrában várhatóak, főként a melléletek típusában, mennyiségében, illetve a szócikkek felépítésében (lásd jelentésstruktúra).

A makrostruktúra kapcsán két lényeges döntés van metalexikográfiai szempontból: a szótári állomány meghatározása címszólista készítésével, illetve a címszavak elrendezésének a megállapítása. A címszavak számát kb. 15 000-re tervezzük irányonként és a következő forrásokat vesszük figyelembe az osztrák–magyar részben: Osztrák német – Egy német–román szótár (LAZARESCU–SCHEURINGER 2007), Variantenwörterbuch des Deutschen (AMMON–BICKEL–LENZ 2016), Német–magyar, magyar–német tanulószótár (HESSKY–IKER 2012), Osztrák szótár (Österreichisches Wörterbuch 2012). Magyar–osztrák irányban a Magyar értelmező kéziszótár (PUSZTAI 2014) az elsődleges forrás. A tervezett osztrák–magyar, magyar–osztrák szótárban az alfabetikus elrendezést követjük. A címszólista összeállítása során problémát okozhat, hogy a sztenderd osztrák nyelvváltozat nem egységes, jelentős területi eltérések lehetnek a szókincsben és a jelentésstruktúrákban. A címszavak kiválasztásánál segítségünkre lehet Wiesinger (1988) felosztása, aki ötös tagolást (pl. délnémet szókincs, bajor–osztrák szókincs stb.) alkalmaz. Emellett támaszkodhatunk a Variantenwörterbuch des Deutschen (2016) területi adataira (keletosztrák, középosztrák, délkelet-osztrák, nyugatosztrák), mely a különböző tartományok szerinti felosztásra épít. A címszavak tematikailag az osztrák sztenderd nyelvre (köznyelv, mindennapi nyelv) épülnek, kiemelt szerep jut azonban a következő területeknek: oktatás, politika, jog, közigazgatás, gasztronómia.

A címszóállományon kívül makrostrukturális kérdés a melléletek szerepe. Mivel tanulószótárról van szó, ezért a nyelvtanuló számára fontos és hasznos információkat helyezünk el. Ezek lehetnek információs ablakok a címszavakhoz kapcsolódva vagy azoktól

függetlenül, illetve nyelvtani ablakok (pl. osztrák nyelvre jellemző nyelvtani szabályok). A vizuális tanulást a színes, tematikus rajzok segítik. A szerkesztés ezen fázisában készítjük el a mellékletek jegyzékét, melyben kijelöljük azon címszavakat, melyekhez információs és nyelvtani ablakokat társítunk. Az önállóan előforduló mellékletek tartalmát is itt határozzuk meg (pl. Ausztria történelme, földrajza).

4. A TERVEZETT SZÓTÁR MIKRO- ÉS MEDIOSZTRUKTÚRÁJA

A mikrostruktúrában, vagyis a szócikkekhez tartozó szótári adatokban nincs jelentősebb eltérés az osztrák–magyar, illetve magyar–osztrák részben. A címszó nyelvtani adatok, majd vonzatok, illetve szófaji besorolás követik. Fontos szerepet kapnak a területi adatok, ezek csak akkor szerepelnek, ha az adott címszó nem a sztenderd nyelvváltozathoz tartozik. Stílusminősítést és szaknyelvi besorolást is csak akkor alkalmazunk, ha ez a neutrálistól eltér. A szócikktestben a címszó egyes jelentéseit és azok megfelelőit ábrázoljuk a másik nyelvben. A címszavak használatát autentikus példák szemléltetik. Az ekvivalensek, illetve a példák után adjuk meg a kollokációkat. A szócikk végén, a szócikkkláiban található a frazeologizmusok, melyek egyik jelentéshez sem köthetőek.

A mediostruktúrában az utalások rendszerét dolgozzuk ki. Igyekszünk az utaló szócikkeket a minimálisra korlátozni, hiszen a szótári ide-oda lapozás nem felhasználóbarát megoldás.

A szerkesztési alapelvek részletes kidolgozása után kerülhet sor a szerkesztési útmutató összeállítására. Szerkesztési útmutatóra azért van szükség, mert a szócikkek írását projektmunkában, az Innsbrucki Egyetem hallgatóinak és oktatóinak a bevonásával tervezzük. Ez pontosan, kellően részletezve tartalmazza a szócikkírás egyes lépéseit, a szócikkek típusait, a megadandó szótári adatokat a különböző szócikktípusokhoz, a kidolgozandó mellékleteket, végül leírást és útmutatót az alkalmazandó szótárszerkesztő programhoz. Az ehhez szükséges szoftvert a Grimm Kiadó biztosítja.

ÖSSZEZÉS, KITEKINTÉS

A szótár eredetiségét az adja, hogy egy specifikus szótár szerkesztéséről van szó, figyelembe tudja venni az adott célcsoport konkrét felhasználói igényeit. Az osztrák–magyar, magyar–osztrák szótár egységét két másik szempontból is megközelíthetjük: Az egyik, hogy nem adtak ki még szótárt a két nyelv (osztrák–magyar) vonatkozásában, a másik pedig, hogy a teljes osztrák nyelvváltozatot mindeztáig nem tartalmazza kétnyelvű szótár kiinduló-, illetve célnyelve.

Újdonság még, hogy a világon elsőként olyan módon kapcsoljuk össze a szótárakat az okostechnológiai eszközökkel, ami felhasználói és szakmai oldalról is a szótárak új megközelítését teszi lehetővé. A tervezett szótárban megfelelő QR-kódok segítségével olyan dinamikus tartalmat (tetszőlegesen bővíthető és aktualizálható hang- és képanyagot, nyelvi vagy országismereti információkat, feladatokat és feladványokat) fogunk elhelyezni, amelyet kifejezetten az okostelefon segítségével lehet elérni.

A tanulószótár osztrák–magyar részének kidolgozása további innováció(k)hoz is vezethet: Az osztrák megjelenhet kiinduló nyelvként egyéb kétnyelvű szótárakban célcsoporttól függően (pl. osztrák–angol szótár az osztrák célközönség számára vagy osztrák–cseh szótár a cseh célközönség számára). Ezen ötletet a Grimm Kiadó és az Innsbrucki Egyetem is támogatja, és tervezik részvételemmel egy osztrák–angol gyerekszótár kiadását és a projekt továbbvitelét.

IRODALOM

- AMMON, Ulrich–BICKEL, Hans–N. LENZ, Alexandra 2016. *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien, Namibia und Mennonitensiedlungen*. 2. völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Walter de Gruyter, Berlin–Boston.
- ERNST, Peter 2006. Phraseologismen im Österreichischen Deutsch. In: Rudolf MUHR, Rudolf–SELLNER, Manfred B.: *Zehn Jahre Forschung zum Österreichischen Deutsch: 1995–2005. Eine Bilanz*. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 111–121.
- HESSKY, Regina–IKER, Bertalan 2012. *Német–magyar, magyar–német tanulószótár*. Szeged, Grimm Kiadó.
- LAZARESCU–SCHEURINGER 2007. *Österreichisches Deutsch – Ein deutsch-rumänisches Wörterbuch*. Bukarest, Österreichisches Wörterbuch 2012. Herausgegeben im Auftrag des Bundesministeriums für Unterricht, Kunst und Kultur; Redaktion: Herbert Fussy, Ulrike Steiner. 42. Auflage. öbv, Wien.
- PUSZTAI Ferenc 2014. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- WIESINGER, Peter 1988. Die deutsche Sprache in Österreich. Eine Einführung. In: Peter WIESINGER (Hrsg.) 1988. *Das österreichische Deutsch*. Wien, Böhlau Verlag, 9–31.